

Obraz Jaryły w oryginale i przekładzie wiersza *Рожество Ярилы* (1905) Siergieja Gorodieckiego

Image of Jarila in the Original and Translation
of *Рожество Ярилы* (1905)
by Sergey Gorodetsky

Agnieszka Potyrańska

<https://orcid.org/0000-0003-2923-580X>

MARIA CURIE-SKŁODOWSKA UNIVERSITY IN LUBLIN
agnieszka.potyrska@mail.umcs.pl

Data zgłoszenia: 30.01.2025 r. | Data akceptacji: 15.03.2025 r.

ABSTRACT | This article brings an idea on the subject of a mythopoetic approach to the characters from Slavic mythology in translations of poems by Sergey Gorodetsky into Polish. We are going to take a closer look at an poem: *Рожество Ярилы* (1905) – *Jarila* (1971). Our task is to analyse the translation and to track to what extent the translator reflected the specificity of the character from mythology (Russian *Ярила*) presented in the original, and how much has the character's image got changed in the translation. We will also show how specific translational actions influence the perception of the lyrical situation shown in the poem. Finally, we will examine the extent to which equilinearity and equirhythmicality have been preserved in the above-mentioned example.

KEYWORDS | Slavic mythology, Slavic god, Jarila, Gorodetsky, translation strategies

Перевода в стихах, иногда отдаешься
художественному порыву, так сказать „творишь”,
и теряешь способность
критически отнестись к тому,
что пишешь, как к „переводу”¹.

Siergiej Gorodiecki (5.01.1884–7.06.1967) to jeden z czołowych przedstawicieli modernizmu rosyjskiego. W swoich utworach odwoływał się do wierzeń ludowych, poddając poetyckiej transformacji tradycyjne wątki i zaczerpnięte z nich symbole. Gorodiecki był członkiem grupy Краса (Krasa) łączącej poetów nurtu wiejskiego. W jej skład wchodził także Siergiej Jesienin² i Aleksandr Remizow, a według słów Gorodieckiego: „не был чуждым ей Вячеслав Иванов и художник Рерих. [...] Острый интерес к русской старине, к народным истокам поэзии, к бытине и частушке был у всех нас”³. Jak pisał badacz twórczości Jesienina, Witalij Wdowin:

Обратив свой взор к далекому прошлому, к славянской мифологии, русской старине, языческой Руси, где жизнь якобы шла по законам гармонии и красоты, „Краса” стремилась воскресить поэтический мир народных песен, сказок, преданий⁴.

Postaci mitologiczne, w tym bóstwa słowiańskie, często były przedmiotem zainteresowania modernistów rosyjskich.

Общая тенденция в культуре Серебряного века – попытка осмыслить мифологию и создать на ее базе свой национальный миф. При существен-

- 1 „Тłumacząc wiersze, czasami ulegasz artystycznemu impulsowi, że tak powiem, «творzysz» i tracisz zdolność krytycznego podejścia do tego, co piszesz, jako do «тłumaczenia»”. List Walerego Briusowa z 8 listopada 1905 r. do Siemiona Wien gierowa. Korespondencja dotyczyła wierszy Byrona w przekładzie Edwarda Balcerzana. И. Соколов: *В.Я. Брюсов как переводчик (из писем поэта)*. <http://bryusov.lit-info.ru/bryusov/kritika/sokolov-bryusov-perevodchik.htm> [dostęp: 15.02.2025]. Tu i dalej, jeśli nie zaznaczono inaczej, przekład mojego autorstwa – A.P.
- 2 Gorodiecki i Jesienin byli bliskimi przyjaciółmi. Zob. np. Т. Щербакова: «Ярь» Сергея Городецкого и «Ярь» Сергея Есенина (к истории взаимоотношений поэтов). „Вестник Московского Университета. Сер. 9. Филология” 2012, № 4, s. 62–72.
- 3 „Wiaczesław Iwanow i artysta Roerich nie byli jej obcy. [...] Всyзсы живо интересовались się rosyjską przeszłością, ludowymi początkami poezji, bylinami i przyśpiewkami”. С. Городецкий: *Жизнь неукротима: Статьи. Очерки. Воспоминания*. Современник, Москва 1984, s. 40.
- 4 В. Вдовин: *Факты – вещь упрямая. Труды о С.А. Есенине*. Новый индекс, Москва 2007, s. 116.

ном различии художественно-эстетических взглядов, деталей искусства объединяет стремление гипертрофировать и идеализировать былинные и мифологические персонажи, превратить их в образцы народного духа и народной веры. [...] Широкое включение древнеславянских языческих мотивов и образов в литературно-художественный контекст эпохи было обусловлено не религиозными, а эстетико-стилевыми, социальными причинами. С одной стороны, языческое прошлое привлекало деятелей культуры своим хаосом и мистикой, но с другой – возможностью сплочения вокруг вновь обретенного национального стержня, идеалами панславизма⁵.

W niniejszym artykule przeanalizuję obraz Jaryły wyłaniający się z wiersza Siergieja Gorodieckiego *Рождество Ярилы*⁶ (1905) z tomu *Ярь* (1907) oraz z jego przekładu na język polski pt. *Jariła* (1971) autorstwa Jerzego Litwiniuka (to jedyny polski przekład). Moim zadaniem będzie porównanie obrazu postaci z mitologii słowiańskiej (ros. Ярила) przedstawionego w oryginale i w przekładzie. Zbadam konkretne działania translatorskie wpływające na przekaz sytuacji lirycznej wiersza. Odwołam się ponadto do pojęć ekwilinearności i ekwirytmiczności⁷, doskonale uzupełniających przeprowadzoną analizę. Wiersz *Рождество Ярилы* został wzięty na warsztat badawczy z uwagi na jego interesującą kompozycję, nasycenie leksyką archaiczną oraz symbolami. Jak stwierdził Dymitr Miereżkowski:

В поэзии то, что насказано и мерцает сквозь красоту символа, действует сильнее на сердце чем то, что выражено словами. Символизм делает самый стиль, самое художественное вещество поэзии одухотворенным, прозрачным, насквозь просвечивающим, как тонкие стенки алебастровой амфоры, в которой зажжено пламя⁸.

5 I. Сулова: *Славянский мир в литературе и искусстве Серебряного века – этико-педагогический экскурс*. „Вестник Университета Российской академии образования” 2017, № 1, s. 9–10.

6 Warto zaznaczyć, że postaci Jaryły Gorodiecki poświęcił kilka utworów. W tomie *Ярь* zamieszczone zostały wiersze: *Рождество Ярилы* (20 czerwca 1905), *Ставят Ярилу* (16 lipca 1905), *Славят Ярилу* (16 lipca 1905), *Барыбу ищут* (1907) oraz *Встреча Ярилы с Перуном* (luty 1907), przekładu zaś doczekał się tylko jeden – *Рождество Ярилы*.

7 А. Квятковский: *Поэтический словарь*. Советская Энциклопедия, Москва 1966, s. 349.

8 Д. Мережковский: *О причинах упадка и новых течениях современной русской литературы*. В: *Поэзия Серебряного века в 2 томах*. Т. 1. Ред. Л. Кихней, А. Леденев. Лабиринт, Москва 2003, s. 25.

Nowatorstwo podjętych badań wynika z faktu, że jest to jedyna całościowa analiza przekładu i porównanie obrazów kreowanych w wyobraźni czytelnika przez oryginał i przekład.

Z uwagi na to, że wyznaczone zadanie polega na zbadaniu przekładu wiersza *Рожество Ярылы*, nie będę szczegółowo omawiać genezy postaci Jaryły⁹. Wspomnę tylko, że zdaniem etnografów, np. według Pawła Szpilewskiego, który pod pseudonimem Paweł Drewlański opublikował dzieło *Белорусские народные предания* (1846)¹⁰, Jaryło to bóg wiosny i płodności. Najczęściej jest przedstawiany jako piękny bosy młodzieniec w białej szacie na białym koniu¹¹. Jego głowę zdobi wianek z polnych kwiatów, w prawej ręce dzierży głowę ludzką, a w lewej garść kłosów¹².

Zasadne wydaje się rozpoczęcie analizy od tytułu wiersza, który w polskiej wersji językowej brzmi *Jariła*¹³. Uwagę zwraca już sam zapis „Jariła” – zmiękczone „r” nie jest bowiem typowe dla języka polskiego. Imię tego bóstwa słowiańskiego polskojęzyczne źródła podają w dwóch wariantach: „Jaryło”

-
- 9 Szczegółową analizę literaturoznawczą postaci Jaryły proponuję w innym artykule. Zob. A. Potyrańska: *Obraz Jaryły w wierszach Siergieja Gorodieckiego*. „Acta Polono-Ruthenica” 2019, t. 1, nr 24, s. 113–128.
 - 10 Należy zaznaczyć, że według Andrieja Toporkowa Drewlański dopuścił się w swoim dziele wielu przekłamań: „БНП не являются в целом фальсификацией. П.М. Шпилевский действительно собирал белорусский фольклор, наблюдал воочию обряды и обычаи, сам был выходцем из Белоруссии и посещал ее во время учебы в Петербургской духовной академии. И тем не менее БНП невозможно рассматривать как достоверный источник. П.М. Шпилевский фантазировал, досочинял реальные данные сведениями занимательными, а подчас и совершенно немыслимыми, выдавая их за собственные записи из уст простолудин”. A. Toporkov: *Из истории литературной мифологии XIX века («Белорусские народные предания» П. Древянского)*. В: *Рукописи, которых не было. Подделки в области славянского фольклора*. Ред. А. Toporkov. Ладомир, Москва 2002, s. 253.
 - 11 W późniejszych wariantach biały koń ustępuje miejsca czarnemu koniowi („вороний конь”) Świątowita lub Jerzego, któremu towarzyszy starzec na koźle, zob. В. Иванов, В. Топоров: *Исследования в области славянских древностей*. Издательство «Наука», Москва 1974, s. 187.
 - 12 П. Древянский: *Белорусские народные предания*. В: *Рукописи, которых не было...*, s. 265–266.
 - 13 Dodajmy, że niektóre wydania (głównie antologie oraz źródła internetowe) podają jako tytuł wiersza w oryginale *Ярыла* (np. www.poetika.rf [dostęp: 15.02.2025]), jednakże za oficjalny tytuł, nadany przez autora, należy uznać *Рожество Ярылы*. W tej postaci występuje w jedynym zbiorze dzieł Gorodieckiego, z którego przytaczam tekst utworu: С. Городецкий: *Избранные произведения*. Т. 1: *Стихотворения*. Советский писатель, Москва 1987, s. 76–77. W takim brzmieniu przytacza go także Maksymilian Wołoszyn, omawiając zbiór *Ярь*, zob. М. Волошин: «Ярь». *Стихотворения Сергея Городецкого*. „Русь” 1906, № 80, s. 4.

albo „Jaryła”. Słowo „Jariło” brzmi jak rusycyzm bądź stanowi transliterację rosyjskiego imienia. Ponadto w polskim tytule wiersza można zaobserwować opuszczenie komponentu, który – jak wyjaśnię – ma istotne znaczenie dla semantyki i symboliki utworu. W oryginalnym tytule celowo zostało użyte słowo „рожество”, a nie „рождество”. Leksem ten (tak jak inne słowa o semantyce sakralnej, np. Бог, Богородица Господь) w tekstach cerkiewnosłowiańskich przed reformami Nikona był zapisywany pod specjalnym znakiem – titłą. W czasie nabożeństw słowo to wymawiano zgodnie z zapisem. Po rozłamanie w Kościele prawosławnym forma ta używana była – i jest do dziś – tylko przez staroobrzędowców¹⁴. Warto podkreślić, że leksykalna para „рождество” – „рожество” nie ma w języku polskim stylistycznego odpowiednika, niemożliwe więc było odzwierciedlenie w przekładzie leksemu użytego w oryginale. Wykorzystanie w wierszu słowa z języka starosłowiańskiego jest jednak, moim zdaniem, celowym zabiegiem, ważnym dla interpretacji treści utworu. Gorodiecki podkreśla w ten sposób sakralny status Jaryły. Otóż Jaryła urodził się w skromnych warunkach, nieadekwatnych do rangi wydarzenia, co może stanowić nawiązanie do okoliczności narodzin Chrystusa. Ponadto ku takiej interpretacji skłania fakt zrodzenia z „ziemskiej” kobiety (choć nie zostało to wprost powiedziane w utworze) oraz boskiego ojca (nie znamy jego pochodzenia). Jest to oczywiście moja interpretacja, wynikająca jedynie z wnikliwej lektury wiersza, gdyż takich informacji o Jaryle nie można wyczytać ani w mitologii słowiańskiej, ani w żadnych źródłach jej dotyczących. Skłaniam się ku wnioskowi, że Gorodiecki, jak w wielu innych utworach, dokonał poetyckiej transformacji znanych postaci fantastycznych:

У Сергея Городецкого есть дар мифотворчества. Он не берет миф готовым, но воссоздает его из тех же естественных, исторических и природных условий, из которых он возник первоначально. «Ярила» Городецкого – не историческое воспоминание; образ бога возникает из запаха лесной травы, березовых листьев, коры древесной. И все, относящееся к культу славянского бога, также не взято из книг, а во всей свежести пережито религиозным вдохновением поэта¹⁵.

14 I. Кубрацкий: *Почему в старообрядчестве используется название праздника «Рожество» вместо «Рождество»?* http://ruvera.ru/vopros/nazvanie_prazdnika_rojestvo [dostęp: 16.12.2022].

15 С. Соловьев: *С. Городецкий „Ярь”*. „Золотое руно” 1907, № 2, s. 88.

Według Paula Ricoeura:

Czytelnik przekładu jest bliski widzowi oglądającemu ekranizację. Jeśli przekład lub film pobudza wyobraźnię, uwalnia kanały percepcji, tworząc jedną wizualno-artystyczną całość, to wówczas język jako taki odchodzi na drugi plan. To znaczy, że zawartość czy też spójność przekładu może być osiągnięta nie tylko na poziomie języka. Niezbędna jest tu wszakże spójność wizualna, czyli to, co aktualizuje się w ekranizacji¹⁶.

Jak postaram się ukazać dalej, tłumacz wierszy Gorodieckiego dokonał zmiany obrazów, w związku z czym obraz, który otrzymuje czytelnik przekładu, okazuje się inny niż ten, który jest dany czytelnikowi oryginału. Można więc stwierdzić, że owa „spójność wizualna” nie została zachowana. Przeanalizujemy zatem przekład trzech pierwszych wersów wiersza oraz obrazy, jakie one ewokują w wyobraźni czytelnika.

*Рожество Ярилы*¹⁷

В горенке малой

У бабы беспалой

Детей несудом. (76)

*Jarila*¹⁸

W chatce niebogatej

U baby dziobatej

Brzmią dziątek rozgwaru. (221)

Rosyjski leksem „горенка” jest zdrobnieniem od archaizmu „горница” oznaczającego pokój na górnym piętrze lub czystą część izby chłopskiej¹⁹. Polskie tłumaczenie nie zawiera archaizmu, co powoduje zmianę sposobu stylizacji utworu. Zmianie ulega także samo opisywane miejsce: pokój (czy też jego część) zamieniono na chatę. Odmienne są także epitety określające pomieszczenie: w oryginale leksem „малый”, z kolei w przekładzie „niebogaty”. Dzięki takiemu doborowi słów w oryginale podwójnie zostało podkreślone wrażenie ciasnoty: poprzez zdrobnienie („горенка”) i poprzez przydawkę („малый”). Polski wariant zaś skupia się na statusie materialnym, nie na ramach przestrzennych.

16 P. Ricoeur, P. Torop: *O tłumaczeniu*. Tłum. T. Swoboda, S. Ulaszek. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, s. 74.

17 Oryginał wiersza cytuję według wydania: С. Городецкий: *Избранные произведения*. Т. 1: *Стихотворения*. Советский писатель, Москва 1987, podając w nawiasie numer strony.

18 Przekład cytuję według wydania: W. Dąbrowski, A. Mandalian, W. Woroszyński: *Symboliści i akmeiści rosyjscy*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971, podając w nawiasie numer strony.

19 С. Кузнецов: *Большой толковый словарь*. Норинт, Санкт-Петербург 2000, s. 220.

Kolejny ważny element to opis kobiety. W obu wersjach językowych została ona określona rzeczownikiem „baba”. Oryginał skupia się na przedstawieniu tej postaci jako osoby kalekiej – „беспалая”, czyli nieposiadająca palców. W wyobraźni czytelnika rysuje się więc obraz trudnego życia kalekiej kobiety, mieszkającej z gromadą dzieci w ciasnej izbie. Zgoła inaczej prezentuje się ten obraz w przekładzie – baba jest „dziobata”, czyli nieurodziwa po przebytej ospie, ale nie kaleka.

W dalszej części utworu czytamy:

Зайдет ли прохожий,	Przyjdzie gość po drodze,
Засунется ль леший,	Licho rosochate –
На свежей рогоже,	Na świeżej rogóźce,
Алее моркови,	Rumiana jak ćwikła
Милует и тешит,	Miłować przywykła.
Ей всякое гоже,	Każdego polubi
С любым по любви,	Każdego hołubi,
Со всяким вдвоем. (76)	Każdemu do pary. (221)

Bardzo ważną modyfikacją, jakiej dokonał tłumacz w tym fragmencie, jest zamiana postaci z mitologii niższej: w oryginale – „леший”, w przekładzie – „Licho”. Według słów Marii Krysztofiak,

Zasadniczą rolę w tłumaczeniu utworów literackich odgrywa sposób transpozycji językowej znaków, w których zakodowane zostały wartości symboliczne właściwe tradycjom określonej kultury. Optymalnym podejściem do przekodowania tych znaków wydaje się być strategia wynikająca z komparatystycznej literatury, pozwalającej tłumaczowi umieścić swój przekład w sferze [...] literatury światowej, składającej się ze znaków kulturowych, czytelnych w różnych, niekiedy odległych od siebie, cywilizacjach językowych²⁰.

Kultura słowiańska jest wspólna dla narodu polskiego i rosyjskiego i wydawać by się mogło, że przekazanie jej elementów w tłumaczeniu nie powinno sprawiać trudności. Okazuje się jednak, że jest inaczej. Jak obserwujemy w przekładzie wiersza *Рождество Ярилы*, postać z mitologii słowiańskiej – ros. Леший – w polskim tłumaczeniu funkcjonuje jako Licho. W mitologii słowiańskiej są to dwie zupełnie różne istoty. Jak wiadomo, „Леший – злой дух,

20 M. Krysztofiak: *Translatologiczna teoria i pragmatyka przekładu artystycznego*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2011, s. 50–51.

воплощение леса, как враждебной человеку части пространства, хозяин леса и зверей”²¹. Licho zaś w mitologii Słowian wschodnich to personifikacja złego losu, smutku, nieszczęścia. W bajkach występuje pod postacią chudej kobiety z jednym okiem²². Inny, ważny aspekt Licha podkreśla Alieksiej Kononienko, opisując je jako niezgrabną, żądną krwi wściekłą kobietę, ucieleśnienie zła. A samo imię „Licho” stało się nazwą pospolitą i umieszczane jest w jednym szeregu semantycznym ze słowami „bieda”, „smutek”, „nieszczęście”²³. W tłumaczeniu mamy więc zamianę płci postaci – pojawia się Licho jako kobieta. Obrazy te są jednak odmienne od przedstawionych w oryginale. Być może tłumacz chciał niejako nawiązać do Leszego, określając Licho przymiotnikiem „rosochate”, odsyłającym do wyglądu drzew. Według *Uniwersalnego słownika języka polskiego* „rosochaty” to „mający rosochy, rozgałęzienia; widlasty, rozgałęziony, np. rosochate rogi, drzewo rosochate”²⁴. W mojej ocenie postaci te (Licho i Leszy) są semantycznie bardzo dalekie od siebie i ich zamiana powoduje zniekształcenie obrazu przedstawionego w wierszu. Co więcej, taka modyfikacja znaczeń może sugerować, że baba „spłodziła” Jaryłę z kobietą, gdyż jak wynika z treści utworu, spała ona z każdym, kto do niej przyszedł.

Kolejną zmianą obrazu jest określenie baby – w oryginale: „алее морковки” i w przekładzie: „rumiana jak ćwikła”. Porównania te mają na celu podkreślenie wyglądu kobiety, oba odsyłają do warzyw i odnoszą się do koloru czerwonego, mają jednak inne nasilenie. „Алый”, czyli purpurowy lub szkarłatny, kojarzy się z kolorem krwi:

„Кровавая” характеристика делает его эмблемой воинствующего, стремительного начала, но одновременно присутствует и в архетипе плодородия и красоты жизни. Так или иначе, алый цвет символизирует очень сильное чувство – будь то любовь или ненависть, а также высокую степень вдохновения, просветление²⁵.

21 С. Токарев: *Мифы народов мира*. Т. 2. Советская Энциклопедия, Москва 1992, s. 52.

22 Ibidem, s. 67.

23 „«Krwawa» cecha czyni go emblematem wojowniczego, porywczego pierwiastka, ale jednocześnie jest obecna w archetypie płodności i piękna życia. Tak czy inaczej, szkarłat symbolizuje bardzo silne uczucie – miłość lub nienawiść, a także wysoki stopień inspiracji i oświecenia” A. Kononienko, С. Кононенко: *Персонажи славянской мифологии*. Корсар, Киев 1993, s. 208.

24 *Uniwersalny słownik języka polskiego*. [T. 3:] P-Ś. Red. S. Dubisz. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 972.

25 М. Игнатьева: *Какие загадки таит алый цвет*. <http://fb.ru/article/135678/kakie-zagadki-tait-alyiy-tsvet> [dostęp: 16.11.2022].

Polski epitet „rumiana” podkreśla zdrowy wygląd kobiety. Na uwagę zasługuje również trzykrotne powtórzenie w przekładzie słowa „każdy” (w różnych formach gramatycznych), czego nie ma w oryginale. Ten zabieg tłumacza ma na celu wzmocnienie wrażenia otwartości kobiety na spotkania z kolejnymi „gośćmi”.

Następny fragment wiersza oraz jego przekład brzmią:

Веселая хата	Ma baba dziobata
У бабы беспалой.	Dzionek wesolutki:
Роятся ребята,	W posadach drży chata ,
Середний и малый,	Średniak i malutki,
Урод и удалый,	Wyskrobek i hoży
Помене, поболе,	Biegną na świat boży
На волюшке-воле. (76)	Z matczynej zagródki. (221)

W kolejnej strofie powtórzony zostaje epitet „беспалая” – „dziobata”, w oryginale pojawia się też rzeczownik „chata”, którego wcześniej nie było. Obraz przestrzeni, w której rozgrywają się opisywane wydarzenia, zostaje dopełniony, dzięki czemu opisy w oryginale i w przekładzie odpowiadają sobie. Inaczej natomiast określone są dzieci baby. Archaiczne „середний” przetłumaczono jako „średniak”, mamy więc do czynienia ze zmianą kategorii gramatycznej – zamiast przymiotnika użyto rzeczownika, a archaizm zastąpiono leksemem współczesnym, o wydźwięku potocznym. Stopień równy przymiotnika „малый” zaś zastępuje w przekładzie przymiotnik w postaci zdrobnienia „malutki”. Ważniejszą zmianę obserwujemy w kolejnym wersie, gdzie leksem „урод”, a więc określenie niezbyt urodziwego człowieka lub osoby dziwnie się zachowującej, jest oddany w tłumaczeniu jako „wyskrobek” (według *Uniwersalnego słownika języka polskiego* mowa „o małym, wątłym, słabo rozwiniętym fizycznie chłopcu lub mężczyźnie”²⁶). Rysuje się więc nieco odmienny obraz. Jeśli chodzi o warstwę językową tego fragmentu, to archaizmy („помене, поболе”) pominięto w tłumaczeniu, a folklorystyczny zwrot „на волюшке-воле” zastąpiono określeniem „na świat boży”. Jest to znacząca modyfikacja, ponieważ w oryginale nie ma żadnego słowa bezpośrednio odnoszącego się do sfery bóstwa (choćaby pogańskiego), takie nawiązania możemy dostrzec jedynie w planie symbolicznym. Określenie zaś „boży świat” kojarzy się jednoznacznie z bóstwem, a w późniejszych czasach również z Bogiem chrześcijańskim.

26 *Uniwersalny słownik...*, s. 677.

Отцов позабыла.	Ojców zapomina:
Пришел и посеял,	Trafił się nicpotem,
Кручину затеял,	Zostawił z kłopotem,
Кручину избыла,	A jej nie nowina,
И томятся губы,	Jeno bolą usta,
Засуха постыла,	Posucha je ścina
Пустыни не любы. (76)	I godzina pusta. (221–222)

Okazuje się, że Jaryła oraz inne dzieci zostały poczęte za sprawą siewu. Już w pierwszej strofie wiersza czytelnik dowiaduje się, że baba przyjmuje każdego, kto do niej zajrzy – kochankowie przychodzą i pozostawiają swoje ziarno („пришел и посеял”). Jak twierdzi Hans-Georg Gadamer: „Wszystko, co się wydarza, jest symbolem i, przedstawiając doskonale samo siebie, wskazuje jednocześnie na coś innego”²⁷. W związku z tym siew może kojarzyć się z Boginią Matką, boginią płodności, a sam Jaryła w źródłach przedstawiany jest jako bóstwo agrarne, bóstwo płodności. Ojciec jest określony jako „nicpotem”, co koresponduje z tym, że „zasiać ziarno” w babie mógł każdy. Warto zauważyć, że w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* słowo „nicpotem” nie występuje. Znaczenie tego leksemu notują natomiast słowniki internetowe, np. *Słownik języka polskiego* (sjp.pl), z kwantyfikatorem „przestarzałe” jako „ktoś nic niewart; łobuz, nicpoń; 2. do niczego; bezwartościowy, bądziwny”²⁸. Zwraca uwagę niezgodność rejestrów językowych: w oryginale mamy do czynienia z poetyckim słowem stosowanym w pieśniach ludowych „кручина” (oznaczaającym smutek, zmartwienie), a w przekładzie – archaizm „nicpotem”.

Przeanalizujmy zatem kolejny fragment wiersza:

– «Где батько мой, мамо?»	– Gdzie rodziciel, matko?
– «За тучами, тамо,	– Za chmurą jest tatko,
Где ветер ночует».	Gdzie wiatru kołyska.
– «Где батя, родная?»	– Gdzie tatulo ninie?
– «За теми лугами,	– Buja za łąkami,
Где речка лесная	Kędy strumyk płynie
Истоки пестует».	Z leśnego źródłiska.
– «Где, мамо, родимый?»	– Gdzież ojciec, matenko?
– «За теми ночами,	– Za tyminockami,

27 H.-G. Gadamer: *Symbol i alegoria*. Tłum. M. Łukasiewicz. W: *Symbole i symbolika*. Red. M. Głowiński. Czytelnik, Warszawa 1991, s. 102.

28 *Słownik języka polskiego*. <https://sjp.pl/nicpotem> [dostęp: 20.11.2022].

Любимый, Serdeńko,
Где месяц жарует». (76). Gdzie miesiaczek łyska. (222)

Pytanie dzieci o pochodzenie ojca pada trzykrotnie i tak też odzwierciedlono to w przekładzie. Uwzględniono więc folklorystyczną symbolikę trójki. Zarówno w oryginale, jak i w przekładzie podkreśla się nieustający związek człowieka z przyrodą, a ojcem Jaryły okazuje się sama natura, co jest wyrażone za pomocą użycia leksemów odsyłających do żywiołów: powietrze (reprezentowane w wierszu przez wiatr), ziemia (łąki), woda (rzeka/strumyk), ogień (żar/błysk). Na uwagę zasługuje użycie w oryginale słowa pochodzącego z innego języka słowiańskiego: ukraińskiego leksemu „бацько”. Prawdopodobnie wynika to z kojarzenia języka ukraińskiego (na początku XX wieku) jako gminnego (dialektalnej małopolskiej odmiany wielkoruskiego). W polskim przekładzie słowo to oddane jest polskim odpowiednikiem „rodziciel”. Co więcej, w oryginale zastosowano nietypową dla języka rosyjskiego formę wołacza, która używana jest przede wszystkim w tekstach o tematyce religijnej („Боже”, „отче” itd.), często służy także jako element archaizacji. Może to być implicytne nawiązanie do sfery *sacrum*. W przekładzie zaś zastosowano typową dla języka polskiego formę wołacza: „matko”. Kolejnym ciekawym elementem pytania dziecka jest rzeczownik „бать”, będący potocznym zwrotem do ojca²⁹. W polskim przekładzie zastosowano leksem „tatulo”, a stopień archaizacji tłumacz zachowuje za pomocą leksemu „ninie” (teraz, obecnie) zamiast pominiętego „тамо”.

O wiele większe trudności tłumacz napotyka z przekazaniem obrazu zawartego w ostatniej strofie wiersza *Рождество Ярылы*, w której przedstawiono opis okoliczności narodzin Jaryły oraz jego wygląd.

Весною зеленой	O zielonej wiosnie
У ярочки белой	Białej jarce rośnie
Ягненок роженный;	Wełniste jagniątko,
У горлинки сизой	Golębeczce siwej
Горленок ядреный;	Bystre golębiątko,
У пегой кобылы	U siwej kobyły,
Яр-тур жеребенок ³⁰ ; (77)	Srokate źrebiątko (222)

W analizowanym wierszu kluczową rolę odgrywa leksem „Ярила”. Imię tego bóstwa zawiera rdzeń „jar-”, „jaro-”, co znaczy „siła” (płynąca z młodości),

29 С. Кузнецов: *Большой толковый словарь...*, с. 62.

30 Podkrešlenia – A.P.

„surowość”, z kolei słowiańska nazwa „jar” oznacza wiosnę³¹. Warto podkreślić, że płodność ta dotyczy nie tylko ludzi, lecz także całej przyrody: rodzą się zwierzęta (tu: jagnię, pisklę, źrebię), budzi się do życia cała przyroda. Można więc wysunąć hipotezę, że ów rdzeń nieprzypadkowo pojawia się w ostatniej strofie tak często (nie tylko bezpośrednio „яр” – 2 razy, lecz także poprzez powtórzenie liter „я” – 4 razy i „р” – 8 razy w tym siedmiowersie), stanowiąc swego rodzaju słowo klucz.

Niemiecka badaczka Brigitte Schultze³² opracowała teorię tzw. Kulturwörter³³. Sama autorka, która doskonale знаła język polski, nie znalazła właściwego polskiego odpowiednika, w pełni oddającego istotę tego pojęcia. Wydaje się, że zbliżonym pojęciem jest miano „translatorskich słów kluczy, kluczy, które pozwalają tłumaczowi na rozszyfrowanie i kulturowe przekodowanie intencji autorskiej zawartej w oryginale”³⁴. Należy wyraźnie podkreślić, że chodzi tutaj nie tyle o szyfr językowy, ile o pewien kod kulturowy, który kryje się w słowie symbolu. Te treści symboliczne są niezbędne do deszyfracji danej kultury.

W istocie są to głęboko zanurzone w nieraz egzotycznych dla odbiorcy realiach znaki kulturowe, pozwalające odczytać treść przesłania w kategoriach uniwersalnych. [...] Są one, jako część nadrzędnej struktury dzieła, zakodowane nie tylko w tematycznej, lecz także w estetycznej konstrukcji tekstu³⁵.

Wydaje się, że z powodzeniem można odnieść tę koncepcję do analizowanego wiersza i jego przekładu.

Znaczenie rdzenia „-jar-” jest bezsprzeczne. Jak podaje Siergiej Tokarijew,

Имя Ярила, как и другие слова с корнем яр-, *jar, связано с представлениями о весеннем плодородии (ср. рус. „яровой”, „ярый”, „весенний, посеянный весной”, укр. ярь, „весна”), хлебе (яровой хлеб, ярина – ячмень, овёс; ярь, ярица и др. обозначения хлебов), животных (бычок-яровик, ярка и т. п.); ср. также рус. „ярый” в значении „сердитый, горячий, огненный”, укр. ярний, ярий, „весенний, молодой, полный сил, страстный”, и те же значения слов с корнем яр- у южных и западных славян³⁶.

31 A. Gieysztor: *Mitologia Słowian*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000, s. 134.

32 Teorię B. Schultze przytaczam za Marią Krysztofiak (*Translatologiczna teoria...*, s. 50–51).

33 B. Schultze: *Perspektywy polonistyczne i komparatystyczne*. Tłum. K. Jaśtał. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 1999, s. 3–22.

34 M. Krysztofiak: *Translatologiczna teoria...*, s. 51.

35 Ibidem, s. 51–52.

36 C. Токарев: *Мифы народов мира...*, s. 687–697.

Aleksander Afanasjew podkreśla, że rdzeń „-яр-” niesie ze sobą trojakić znaczenie związane z wyobrażeniami wiosny: 1) wiosenne światło i ciepło, 2) młoda, porywcza, wybuchowa siła, 3) miłosna namięćność, pożądanie, płodność³⁷. Konkludując: symbolika, jaką niesie ze sobą rdzeń „-jar-”, nie została w pełni oddana w tekście tłumaczenia.

Końcowe wersy wiersza stanowią bezpośredni opis Jaryły:

У бабы беспалой	U baby jak ćwikła
Невиданный малый:	Dziecina niezwykła:
От верха до низа	Od stópek do głowy
Рудой, пожелтелый –	Porudziały, płowy,
Не, не, золоченый!	Nie, nie – złotogrzywy!
Ярила! (77)	Jariła! (222)

Jak już wspomniano, określenie „баба беспалая” tłumacz odzwierciedlił jako „baba dziobata”. Tym razem – oddaje ten obraz poprzez porównanie, z którym zapoznał nas już wcześniej, jednak w innym kontekście: „baba jak ćwikła” (wcześniej: „але морковки” – „rumiana jak ćwikła”). Mamy tu więc do czynienia z kontaminacją obrazów kobiety. Nie zmienia to zasadniczo postrzegania jej przez czytelnika. O wiele większą różnicę dostrzec można w przypadku obrazu samego Jaryły. W oryginale jedyną wskazówką, że jest to człowiek (lub chociażby istota antropomorficzna), stanowi określenie „невиданный малый: от верха до низа”, co może oznaczać chłopca, dziecko. W przekładzie zaś wyraźnie wybrzmiewa, że jest to dziecko, chociaż nietypowe: „dziecina niezwykła: od stópek do głowy”. Pewną modyfikacją tłumacza dotyczącą Jaryły może być epitet, który go określa: złotogrzywy, w pierwszej kolejności kojarzący się z koniem. W mitologii słowiańskiej Jaryła przedstawiony jest jako młodzieniec na koniu. W oryginale bóstwo to Gorodziecki określił epitetem „золоченый”, co jest zgodne z klasyczną symboliką solarną. Ze względu na asocjacje z kolorem złotym zaakcentowany zostaje sakralny status tej postaci, złoto bowiem w tradycji kulturowej uważa się za symbol boskości, boskiej inteligencji, nieśmiertelności, słońca i ognia³⁸.

Analizując dzieło literackie, należy zbadać także tropy stylistyczne. Umiejętne ich przekazanie w przekładzie przybliży czytelnikowi sens oryginału, ponieważ określona konwencja stylistyczna odzwierciedla styl. Monika

37 А. Афанасьев: *Поэтические воззрения славян на природу, Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*. Т. 1. Современный писатель, Москва 1995, s. 91.

38 W. Kopaliński: *Słownik symboli*. WP, Warszawa 1990, s. 495–496.

Modzelewska stwierdza: „[...] rozeznanie w metodzie autora jest nieodzownym warunkiem współtworzenia, jakim powinien być przekład”³⁹. W toku analizy oryginału i przekładu starałam się ukazać, że tłumacz próbował odzwierciedlić styl Gorodieckiego, między innymi poprzez stosowanie archaizmów. Warto podkreślić, że w tłumaczeniu została zachowana ekwilinearność. Pod względem budowy przekład został idealnie odzwierciedlony, kolejne strofy mają identyczną liczbę wersów (11 + 7 + 7 + 7 + 3 + 4 + 4 + 13). Ekwirytmiczność została zachowana jedynie częściowo. Stopą metryczną oryginału jest amfibrach (z niewielkimi odstępstwami w pierwszej strofie), w przekładzie (również z niewielkimi odchyleniami) udało się zachować tę stopę:

— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —
— — —	— — —

Układ rymów natomiast nie został w pełni odzwierciedlony:

Рожество Ярилы

aab-dcedceb

a-abbcc

accabab

aabecebdcdb

Jariła

aabc-cddeeb

ababccb

abbacac

aabecebdcdb

W podsumowaniu pozwolę sobie przytoczyć opinię Walerego Briusowa, który, co prawda, nie jest dzisiaj największym autorytetem z zakresu poety-

39 M. Modzelewska: *Z warsztatu tłumacza*. „Literatura na Świecie” 1973, nr 1, s. 305.

ki i przekładoznawstwa, jednakże był świadkiem epoki, tłumaczem poezji symbolistycznej, doskonale znającym jej specyfikę. Otóż według niego na kształt każdego wiersza składa się styl, obrazy, rym, dynamika, układ sylab i dźwięków, a oddanie ich wszystkich w pełni w przekładzie nie jest możliwe⁴⁰. Tłumacz musi zatem wybrać dominantę translatoryczną, określić najważniejszy – jego zdaniem – element, który chce odzwierciedlić w przekładzie. Jak widać z przeprowadzonych analiz, Jerzy Litwiniuk skupił się na przekazie ogólnego wydźwięku wiersza (z pewnymi odstępstwami), udało mu się także niemal w pełni zachować rytmiczną warstwę oryginału, jednak bez zachowania rymów.

Celem niniejszego artykułu nie było wskazanie wad przekładu wybitnego polskiego tłumacza, lecz analiza obrazu sytuacji lirycznej ukazanej w oryginale i przekładzie wiersza. Z przeprowadzonych badań i interpretacji wynika, że:

- dodanie lub pominięcie pewnych elementów opisu postaci w przekładzie wpływa na zmianę ich obrazu (np. kaleka baba z oryginału w przekładzie zostaje przedstawiona jako nieurodziwa);
- zastąpienie jednej postaci mitologicznej inną (np. zamiana postaci płci męskiej – Leszego na postać płci żeńskiej – Licho) zmienia sens relacji między babą a owymi postaciami;
- w przekładzie bezpośrednio zaznaczony został status sakralny opisywanych postaci i wydarzeń, podczas gdy w oryginale informacja ta jest ukryta i postuluje deszyfrację;
- kilkukrotne pominięcie archaizmu zmienia stylistyczny wydźwięk całego utworu (np. pominięcie słowa „горенка”);
- proporcja słów budzących pozytywne skojarzenia w odniesieniu do słów wywołujących negatywne skojarzenia jest inna w oryginale i w przekładzie – w oryginale znajdujemy więcej słów o pejoratywnym znaczeniu lub silniejszym nacechowaniu emocjonalnym niż w przekładzie (np. беспалой – dziobatej, урод – wyskrobek, кручину – kłopotem, кручину – nie powinna, томятся – bołą, не любы – pusta, беспалой – jak ćwikła);
- różnice w systemie fonetycznym oraz różna semantyka słów utrudnia oddanie słowa klucza, czyli rdzenia „яр” w przekładzie;
- pewne trudności w tłumaczeniu wynikają z asymetrii folkloru rosyjskiego i polskiego (np. folklorystyczny zwrot „на волюшке-воле” został zastąpiony określeniem „na świat boży”).

40 В. Брюсов: *Фиалки в тигеле*. В: idem: *Собрание сочинений, В семи томах, т. 6. Художественная литература, Москва 1975, s. 105.*

Przekład Litwiniuka jest jedynym polskim przekładem tego i wielu innych wierszy symbolistów rosyjskich⁴¹. Wielki trud, jakiego podjął się tłumacz, pozwala polskiemu czytelnikowi, który nie zna języka rosyjskiego, zapoznać się z twórczością Gorodieckiego⁴². Wypada zgodzić się ze słowami wielkiego poety rosyjskiego: „Передать создание поэта с одного языка на другой – невозможно; но невозможно и отказаться от этой мечты”⁴³.

Literatura

- Dąbrowski W., Mandalian A., Woroszyński W.: *Symboliści i akmeiści rosyjscy*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971.
- Gadamer H.-G.: *Symbol i alegoria*. Tłum. M. Łukasiewicz. W: *Symbole i symbolika*. Red. M. Głowiński. Czytelnik, Warszawa 1991.
- Gieysztor A.: *Mitologia Słowian*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000.
- Kopaliński W.: *Słownik symboli*. WP, Warszawa 1990.
- Krysztosiak M.: *Translatologiczna teoria i pragmatyka przekładu artystycznego*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2011.
- Modzelewska M.: *Z warsztatu tłumacza*. „Literatura na Świecie” 1973, nr 1, s. 302–317.
- Potyrańska A.: *Obraz Jaryły w wierszach Siergieja Gorodieckiego*. „Acta Polono-Ruthenica” 2019, t. 1, nr 24, s. 113–128.
- Ricoeur P., Torop P.: *O tłumaczeniu*. Tłum. T. Swoboda, S. Ułaszek. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.
- Schultze B.: *Perspektywy polonistyczne i komparatystyczne*. Tłum. K. Jaśtał. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 1999.
- Słownik języka polskiego*. <https://sjp.pl/nicpotem> [dostęp: 20.11.2022].
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. [T. 3:] P-Ś. Red. S. Dubisz. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

41 Jerzy Litwiniuk jest tłumaczem wierszy m.in. I. Annieskiego, A. Bielego, W. Briusowa, S. Sołowjowa i in.

42 Litwiniuk jest jedynym tłumaczem wierszy Gorodieckiego. Przetłumaczył wiersze: *Предки – Przodkowie*, *Весна монастырская – Wiosna klasztorna*, *Полюбовники – Miłośnicy*.

43 В. Брюсов: *Фиалки в тигеле...*, s. 105–106.

- Афанасьев А.: *Поэтические воззрения славян на природу, Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*. Т. 1. Современный писатель, Москва 1995.
- Брюсов В.: *Фиалки в тигеле*. В: idem: *Собрание сочинений, В семи томах*, т. 6. Художественная литература, Москва 1975, s. 101–108.
- Вдовин В.: *Факты – вещь упрямая. Труды о С.А. Есенине*. Новый индекс, Москва 2007.
- Волошин М., «Ярь». *Стихотворения Сергея Городецкого*. „Русь” 1906, № 80, s. 4.
- Городецкий С.: *Жизнь неукротима: Статьи. Очерки. Воспоминания*. Современник, Москва 1984.
- Городецкий С.: *Избранные произведения*. Т. 1: *Стихотворения*. Советский писатель, Москва 1987.
- Древлянский П.: *Белорусские народные предания*. В: *Рукописи, которых не было. Подделки в области славянского фольклора*. Ред. В. Топорков. Ладомир, Москва 2002.
- Иванов В., Топоров В.: *Исследования в области славянских древностей*. Издательство «Наука», Москва 1974.
- Игнатьева М.: *Какие загадки таит алый цвет*. <http://fb.ru/article/135678/kakie-zagadki-tait-alyiy-tsvet> [dostęp: 16.11.2022].
- Квятковский А.: *Поэтический словарь*. Советская Энциклопедия, Москва 1966.
- Кононенко А., Кононенко С.: *Персонажи славянской мифологии*. Корсар, Киев 1993.
- Кубрацкий И.: *Почему в старообрядчестве используется название праздника «Рождество» вместо «Рождество»?* http://ruvera.ru/vopros/nazvanie_prazdnika_rojestvo [dostęp: 16.12.2022].
- Кузнецов С.: *Большой толковый словарь*. Норинт, Санкт-Петербург 2000.
- Мережковский Д.: *О причинах упадка и новых течениях современной русской литературы*. В: *Поэзия Серебряного века в 2 томах*. Т. 1. Ред. Л. Кихней, А. Леденев. Лабиринт, Москва 2003, s. 21–30.
- Соколов И.: *В.Я. Брюсов как переводчик (из писем поэта)*. <http://bryusov.lit-info.ru/bryusov/kritika/sokolov-bryusov-perevodchik.htm> [dostęp: 15.02.2025].
- Соловьев С.: *С. Городецкий „Ярь”*. „Золотое руно” 1907, № 2, s. 88.
- Суслова И.: *Славянский мир в литературе и искусстве Серебряного века – этико-педагогический экскурс*. „Вестник Университета Российской академии образования” 2017, № 1, s. 8–14.

- Токарев С.: *Мифы народов мира*. Т. 1–2. Советская Энциклопедия, Москва 1992.
- Топорков А.: *Из истории литературной мифологии XIX века («Белорусские народные предания» П. Древянского)*. В: *Рукописи, которых не было. Подделки в области славянского фольклора*. Ред. А. Топорков. Ладомир, Москва 2002, s. 251–267.
- Щербакова Т.: «Ярь» Сергея Городецкого и «Яр» Сергея Есенина (к истории взаимоотношений поэтов). „Вестник Московского Университета. Сер. 9. Филология” 2012, № 4, s. 62–72.

Agnieszka Potyrańska

Образ Ярылы в оригинале и przekładzie wiersza *Рожество Ярилы* (1905) Siergieja Gorodieckiego

STRESZCZENIE | W artykule podjęto rozważania na temat mitopoetyckiego ujęcia postaci z mitologii słowiańskiej w przekładzie wiersza Siergieja Gorodieckiego na język polski. Na warsztat badawczy został wzięty wiersz *Рожество Ярилы* (1905) i jego przekład *Jariła* (1971) autorstwa Jerzego Litwiniuka. Celem artykułu jest analiza przekładu oraz prześledzenie, w jakim stopniu tłumacz odzwierciedlił specyfikę postaci z mitologii słowiańskiej (ros. Ярила) przedstawionej w oryginale, a na ile jej obraz w przekładzie uległ zmianie. Ukazano, jak konkretne działania translatorskie wpływają na percepcję sytuacji lirycznej przedstawionej w wierszu. Zbadano także, na ile w analizowanym przekładzie została zachowana ekwilibrność i ekwirytmiczność.

SŁOWA KLUCZOWE | mitologia słowiańska, bóstwa słowiańskie, Ярыла, Gorodiecki, strategie translatorskie

Агнешка Потыраньска

Образ Ярилы в оригинале и переводе стихотворения *Рожество Ярилы* (1905) Сергея Городецкого

РЕЗЮМЕ | В статье рассматривается мифопоэтический образ персонажа славянской мифологии – Ярилы – в стихотворении Сергея Городецкого *Рожество Ярилы* (1905) и в его переводе на польский язык – *Jariła* (1971) Ежи Литвинюка. Наша задача — проанализировать перевод и проследить, в какой степени переводчик отразил специфику персонажа славянской мифологии (Ярилы), представленную в оригинале, и в какой степени ее образ изменился в переводе. Указываем, как конкретные решения переводчика влияют на восприятие лирической ситуации. Также было исследовано, в какой степени в приведенных выше примерах сохранились эквилибрность и эквиритмичность.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА | славянская мифология, славянские божества, Ярила, Городецкий, стратегии перевода

AGNIESZKA POTYRAŃSKA | dr, adiunkt w Katedrze Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół mitologii słowiańskiej, wierzeń ludowych oraz demonologii w literaturze rosyjskiej przełomu XIX i XX wieku. Autorka kilkudziesięciu artykułów naukowych (np. *Niepochwytница, niedotkniętko, niedoruszajka czy niedotykomka? O polskich tłumaczeniach leksemu недотыкомка słów kilka (na podstawie utworów Fiodora Sołoguba)*, „Slavia Orientalis” 2020, 69/3) oraz monografii pt. *Motywy demonologiczne w poezji Zinaidy Gippius (w ujęciu kontekstualnym)*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.